

ЗАТВЕРДЖУЮ

В. о. ректора

Національного університету

«Одеська юридична академія»

проф. Володимир ЗАВАЛЬНЮК

ВИСНОВОК

Національного університету «Одеська юридична академія» щодо дисертації Привиденцева Олександра Геннадійовича на тему «Електронне повідомлення як доказ в цивільному процесі», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», затвердженої Вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія» 2 грудня 2020 р., протокол № 3

Витяг

**з протоколу засідання фахового семінару
кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»
№ 9 від 24 червня 2024 року**

Присутні:

завідувач кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, д.ю.н.,
професор Голубєва Н.Ю.;

професор кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, д.ю.н.,
професор Андронов І.В. – **науковий керівник**;

доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, к. ю. н.,
доцент Бут І.О.;

професор кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу,
д.ю.н., доцент Волкова Н.В.;

доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, к. ю. н.,
доцент Дрогозюк К.Б.;

доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, к. ю. н.,
доцент Іліопол І.М.

доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, д. філос.
в галузі права Московчук Д.О.;

доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, к. ю. н.,
доцент Павлова Ю.С.;

доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, к. ю. н.,
доцент Полуніна О.О.;

доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, к. ю. н.,
доцент Полюк Ю.І.;

доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, к. ю. н.,
доцент Притуляк В.М.;

доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, к. ю. н.,
доцент Стоянова Т.А.;

доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, к. ю. н.,
доцент Цал-Цалко Ю.Ю.;

доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, к. ю. н.,
доцент Яніцька І.А.;

лаборант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу
Гончарова В.Р.

З присутніх 3 доктори юридичних наук, 10 кандидатів юридичних наук та 1 доктор філософії в галузі права – фахівці за профілем поданої на розгляд дисертації.

Порядок денний:

Обговорення дисертаційного дослідження Привиденцева О.Г. на тему «Електронне повідомлення як доказ в цивільному процесі», поданого на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» щодо рекомендації до разового публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді.

Слухали:

Доповідь здобувача ступеня вищої освіти доктора філософії Привиденцева О.Г. за темою «Електронне повідомлення як доказ в цивільному процесі», поданого на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Доповідач обґрунтував актуальність обраної теми, визначив мету, завдання, методологію дисертаційного дослідження, охарактеризував його об'єкт та предмет, виклав науково-практичну значимість роботи, надав відомості щодо впровадження результатів дослідження та структури дисертаційного дослідження.

Обґрунтовуючи вибір дисертаційного дослідження, здобувач зазначає, що здатність до взаємодії та обміну інформацією є одним з головних аспектів життєдіяльності соціуму. Комунікація дозволяє сприймати, обробляти та інтерпретувати інформацію, що надходить з оточуючого середовища, а також активно взаємодіяти з іншими членами суспільства шляхом обміну думками, ідеями та досвідом. Комунікація на рівні суспільства є важливою складовою формування соціальної структури, чим забезпечує її розвиток та функціонування, а тому логічно, що в суспільстві присутній постійний запит на покращення комунікаційних можливостей. З розвитком науково-технічного прогресу, розповсюдженням мобільного зв'язку та інтернету, впровадженням інформаційно-технологічних новацій в сучасне суспільство інтегрувалися і електронні засоби комунікації, які забезпечують зв'язок незалежно від географічної віддаленості та є одним із чинників глобалізаційних процесів. Одним із комунікаційних способів виступає електронне повідомлення як різновид електронної комунікації. Вже звичним стало укладення незначних угод у вигляді обміну повідомленнями через соціальні мережі, узгодження певних професійних домовленостей у робочих чатах месенджерів, електронний документообіг через поштові скриньки і повсякденне спілкування через голосові, текстові та мультимедійні повідомлення. Процес комунікації в цифровому вимірі безумовно створює і конфліктні ситуації, які потребують їх вирішення в судовому порядку. Поступово відбувалося збільшення кількості судових справ, в яких засобом доказування виступала електронна

інформація, в т.ч. і електронні повідомлення. Ситуація, що складалася вимагала певної процесуальної регламентації, адже використання такого джерела доказів не було чітко передбачено в цивільному процесуальному законодавстві, що призводило до необхідності їх трансформації в письмові чи речові докази (такий підхід не міг охопити всі різновиди електронної комунікації) або до їх відхилення судами як недопустимих доказів і відповідно неможливості ефективного захисту своїх прав.

2017 року в процесуальне законодавство України, що регламентує здійснення цивільного, господарського та адміністративного судочинства були внесені зміни, серед яких було закріплено якісно нову категорію засобів доказування – електронні докази, серед яких законодавцем і було закріплено можливість використання електронних повідомлень як доказів. Разом з тим, їх юридичне закріплення не змогло вирішити всіх процесуальних проблем, які виникають в ході розгляду судової справи, а наявність прогалин в законодавстві в свою чергу призвело до відсутності єдності правових підходів щодо можливих способів фіксації та подання до суду, процедури дослідження та оцінки електронних повідомлень як доказу і відповідно встановлення за їх допомогою обставин цивільних справ.

Адаптація цивільного судочинства до нової «електронної» реальності, державна політика діджиталізації українських соціально-правових інститутів, інтеграція України до правового простору Європейського Союзу, в якому презюмується недопустимість відхилення юридичної сили електронних доказів виключно через їх електронну природу, розповсюдженість електронних повідомлень як засобу комунікації і збільшення їх частки в якості доказів зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Теоретичну основу дослідження склали наукові праці, в яких розглядалася проблематика доказування та використання електронних доказів, таких вітчизняних науковців та практиків як: Л.О. Андрієвська, І.В. Андронов, О.І. Антонюк, І.С. Апалькова, С. Белікова, І. Вернидубов, М.О. Гетманцев, Н.Ю. Голубєва, О.Ю. Гусєв, К.Б. Дрогозюк, С.В. Дяченко, О.С. Заріцька, М.Д. Заріцький, М.В. Жушман, В.В. Зімнік, І.В. Казачук, А.Ю. Каламайко, А.В. Кожевнікова, Я.Л. Коломієць, С. Коновалов, С.О. Кравцов, О.М. Лазько, Т. Лежух, Д.М. Моїсеєнко, Д.О. Московчук, А.М. Найченко, М.А. Островська, Ю.С. Павлова, Д. Перникоза, В.С. Петренко, О. Писаренко, Р.В. Пожоджук, О.Ю. Поклонська, О.О. Полуніна, М.В. Пушкар, Л.А. Кондрат'єва, Т. Рабко, І.В. Солончук, Л. Тарасенко, І.Ю. Татулич, Л.М. Токарчук, Д. Толкачев, С.Я. Фурса, Д.М. Цехан, Т.В. Цюра, С.А. Чванкін, О.С. Чорний, А.С. Штефан та інші.

Був проаналізований і міжнародний науковий базис досліджень електронних доказів та електронних повідомлень як їх підвиду у роботах таких зарубіжних вчених як: О. Абідун (O. Abiodun), М. Анобах (M. Anobah), М. Аркфелд (M. Arkfeld), Х. Аршад (H. Arshad), К. Аулетта (K. Auletta), І. Баджілі (I. Baggili), А. Байєр (A. Bayer), К. Баргер (C. Barger), Е. ван Баскірк (E. Van Buskirk), Д. Беннет (D. Bennett), Ф. Брайтінгер (F. Breitinger), Д. Вальніцкі (D. Walnysky), Е. Вейпл (E. Weippl), Х. Вентер (H. Venter), Н. Вілкінс-Дір (N. Wilkins-Diehr), Г. Вондрачек (G. Wondracek), Г. Ганш (G. Gunsch), К. Грахеда (C. Grajeda), А. Джантан (A. Jantan),

Д. Джонсон (D. Johnson), Б. Діксон Герберт мл. (B. Dixon Herbert Jr.), Н. Каріє (N. Karie), К. Карп (C. Carr), К. Керран (K. Curran), С. Кессіді (S. Cassidy), Р. Крос (R. Cross), М. Лейтнер (M. Leithner), А. Маррінгтон (A. Marrington), Б. Мартіні (B. Martini), Г. Моран (G. Moran), Л. Музеллек (L. Muzellec), М. Мулаццані (M. Mulazzani), Д. Мур (J. Moore), Е. Паркер (A. Parker), С. Пікок (S. Peacocke), О. Попов (O. Popov), М. Рейт (M. Reith), К. Рід (C. Reed), А. Робінсон (A. Robinson), С. Салім (S. Saleem), Л. Сассон (L. Sasson), Н. Сміт (N. Smith), К. Тейпер (C. Tapper), М. Хубер (M. Huber), С.Шріттвізер (S. Schrittwieser).

Варто зазначити, не маючи на меті принизити вагомий науковий внесок вітчизняних вчених, що комплексних досліджень електронних повідомлень як доказів в цивільному процесуальному праві України не проводилась, а увага до них була зосереджена через призму загальної проблематики використання електронних доказів чи висвітлювалась на периферії наукових позицій щодо інших конкретних їх видів.

Тема наукового дослідження відповідає науково-дослідному плану кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу Національного університету «Одеська юридична академія» «Реформа цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні» на 2016-2020 рр., що є складовою частиною плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016 –2020 рр. (державний реєстраційний номер 0116U001842); а також відповідно до науково-дослідного плану кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу Національного університету «Одеська юридична академія» «Захист прав людини в порядку цивільного судочинства в цифрову еру» на 2021-2025 рр., що є складовою частиною плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя людини в людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021–2025 рр. (державний реєстраційний номер 0122U000266).

Метою дисертаційного дослідження є встановлення особливостей процедури використання електронного повідомлення як джерела доказів в рамках цивільного процесу.

Для досягнення мети автором було поставлено такі завдання:

- сформулювати поняття, охарактеризувати основні ознаки електронного повідомлення як доказу та визначити його місце в системі судових доказів;
- дослідити процес становлення та розвитку електронного повідомлення як передумови юридичного закріплення в окрему категорію доказів в процесуальному законодавстві України;
- диференціювати електронні повідомлення на окремі види та розробити їх систематизацію на підставі певних критеріїв;
- дослідити процес діджиталізації судової процедури та проаналізувати вплив карантинних обмежень та воєнного стану на процес здійснення правосуддя в Україні;
- охарактеризувати процедуру використання електронного повідомлення як доказу через призму загальних положень процесу доказування в цивільному процесі;

- з'ясувати основні способи збирання та фіксації електронних повідомлень як доказового матеріалу;
- дослідити порядок та форми подання електронного повідомлення як доказу до суду;
- розкрити зміст та проблематику дослідження та оцінки електронного повідомлення як джерела інформації про факти предмету доказування в цивільному судочинстві;
- визначити основні способи ідентифікації автора електронних повідомлень;
- порівняти досвід використання електронного повідомлення у процесі судового доказування в рамках господарського та цивільного судочинства з метою запозичення позитивного досвіду;
- сформулювати науково-обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання використання електронних повідомлень як різновиду доказів в рамках розгляду цивільних справ.

Об'єктом дослідження виступають цивільні процесуальні правовідносини, що виникають у зв'язку із використання електронних повідомлень як різновиду електронних доказів в рамках цивільного судочинства.

Предметом дослідження є електронне повідомлення як доказ в цивільному процесі України.

Методологічні засади, на яких ґрунтувалися дослідження електронного повідомлення як доказу в цивільному процесі, характеризуються своїм комплексним підходом та включають в себе застосування філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методів, вибір яких обумовлений метою та завданнями наукової роботи із врахуванням об'єкта та предмета дослідження. Метод діалектики розкриває основні поняття, принципи, форму, зміст та взаємозв'язки між категоріями «електронне повідомлення», «доказ» і «доказування», а також допомагає досягнути їх значення та вплив на досліджувану область методом філософсько-правової рефлексії (розділи 1, 2, 3); формально-логічний метод дозволив раціонально обробити інформацію (судову практику, наукову літературу, законодавство), що входить до предмета дослідження з точки зору її логічної структури та внутрішньої узгодженості, проаналізувати відповідні позиції та сформулювати власні висновки (розділи 1, 2, 3); історичним методом було досліджено генезу електронного повідомлення у ретроспективі від створення як засобу комунікації до юридичного закріплення як підвиду електронного доказу, разом з тим був досліджений і розвиток законодавства, що регулює використання електронного доказу в цивільному процесі (підрозділи 2.1, 2.2); метод системного аналізу уніфікував наукові позиції щодо ступеня дослідження електронних повідомлень в юридичній літературі (підрозділ 1.2) та забезпечив встановлення місця електронного повідомлення в системі електронних доказів (розділ 2); за допомогою системного методу було досліджено систему судових доказів (підрозділ 2.1), системну взаємодію між електронним доказом та електронним повідомленням як його різновидом (підрозділ 2.2), а також здійснено класифікацію електронного повідомлення як судового доказу на підвиди (підрозділ 2.3); догматичний метод та герменевтично-правовий метод у діалектичній взаємодії між собою використовувалися для аналізу та тлумачення конституційних приписів,

цивільного матеріального та процесуального законодавства, підзаконних нормативно-правових актів щодо використання електронного повідомлення як джерела доказів (розділи 2, 3), здійснення судочинства в умовах воєнного стану, карантинних обмежень та діджиталізації та загальних положень (підрозділ 3.1); конкретно-соціологічним методом встановлювалися причинно-наслідкові зв'язки на основі емпіричних даних, базисом в яких виступали судові прецеденти використання електронного повідомлення як доказу та були досліджені правові висновки щодо їх збирання, фіксації, оцінки та дослідження як в рамках національної судової практики, так і міжнародної (ЄСПЛ та суди іноземних країн) (підрозділ 2.2, розділ 3); статистичним методом було встановлено динаміку використання електронного повідомлення в рамках цивільного судочинства, а також динаміку здійснення правосуддя в умовах воєнного стану (підрозділи 2.2, 3.1, 3.3); проведення порівняння підходів щодо оцінки та дослідження електронних повідомлень в рамках цивільного судочинства в окремі історичні проміжки (підрозділ 2.2), між цивільним та господарським процесом та власне українською та міжнародною практикою (підрозділи 3.2, 3.3.) з метою запозичення позитивного досвіду здійснювалося порівняльно-правовим методом; метод теоретико-правового моделювання використовувався для формування загальних висновків та рекомендацій щодо покращення цивільного процесуального законодавства у частині використання електронних повідомлень як доказів чи загальних положень доказування (розділ 2, 3).

Дисертація є першим в Україні науковим дослідженням теоретичних та практичних проблем використання електронного повідомлення як доказу в цивільному процесі з урахуванням інтеграційних процесів та діджиталізації соціально-правових інститутів.

В результаті наукового дослідження одержані такі висновки та результати, що мають наукову новизну:

Вперше:

- сформульовано дефініцію електронного повідомлення як доказу в цивільному судочинстві. Визначено, що електронне повідомлення як доказ - це засіб електронної комунікації у вигляді цифрового запису, що передається засобами електрозв'язку (відповідно до протоколу) та містить дані на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, на яких ґрунтуються вимоги чи заперечення учасника по суті справи, яка вирішується судом;

- встановлено процесуальну доцільність використання резервного копіювання як найефективнішого способу фіксації електронного листування на етапі збирання доказів, яке може слугувати засобом відновлення оригіналів електронних повідомлень у разі їх умисного знищення;

- для електронних доказів, які подані на матеріальних портативних носіях електронної інформації та зберігаються в судах, аргументовано доцільність використання криптографічного захисту як методу забезпечення цілісності інформації у вигляді внесення значення хеш-суми та алгоритму за допомогою якого були отримані відповідні значення при судовій реєстрації доказів в АСДС. Відповідна новація потребує змін як у програмному забезпеченні АСДС (доповнення полів в картці реєстрації доказів), так і доопрацювання нормативних

положень Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України, яка регламентує для працівників суду процесуальний документообіг;

- запропоновано викласти ч. 1. ст. 100 ЦПК України з метою універсалізації процесуального законодавства та врахування потенційної можливості появи нових форматів електронних повідомлень в наступній редакції: «Електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи, медіа-файли, веб-сайти, електронні повідомлення, бази даних та інші дані в електронній формі, які містять метадані. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет).»;

Вдосконалено:

- систематизацію способів фіксації доказової інформації в електронних повідомленнях та їх розмежування залежно від суб'єкта (суд, незалежний суб'єкт та учасника справи) на етапі збирання доказів;

- класифікацію електронного повідомлення в частині доповнення її критерієм «конфіденційності», на основі якого виокремити приватні, приватно-публічні та публічні (загальнодоступні) повідомлення;

- наявні підходи до встановлення автора електронного повідомлення під час судового доказування та проведено їх розмежування за критерієм комунікаційного застосунку: електронна пошта, сайт, месенджер та телефон (SMS/MMS). Здійснено наукове обґрунтування доказового значення верифікації акаунта в соціальних мережах (сайтах) та месенджерах як надійного способу встановлення автора, яким поширювалася інформація, що має значення для вирішення справи судом;

- наукове обґрунтування необхідності розширення кола судових експертиз, які можуть бути використані як для ідентифікації автора повідомлень, так і для встановлення інших обставин та фактів, що мають значення для вирішення справ у яких використано електронні повідомлення як докази. Зокрема, охарактеризовано потенційні можливості використання судових експертиз для експертного аналізу кожного з видів електронних повідомлень за інформаційним наповненням (текстові, голосові та мультимедійні): лінгвістична експертиза писемного мовлення, експертиза відео-звукзапису (фоноскопична), лінгвістична експертиза усного мовлення, фототехнічна експертиза, семантико-текстуальна експертиза писемного мовлення, телекомунікаційна експертиза, комп'ютерно-технічна експертиза;

- обґрунтування доцільності застосування у цивільному судочинстві принципу самоідентифікації автора, доктрини листа у відповідь, презумпції достовірності електронних доказів та недопущення застосування концепції «негативного доказу»;

Набули подальшого розвитку:

- класифікаційний підхід до електронних доказів, відповідно до якого пропонується відмежувати електронний документ (як офіційний документ, що має власну юридичну силу, яка набувається виключно після засвідчення електронним підписом) від електронної інформації у вигляді фото, аудіо, відео, які наразі в

цивільному процесуальному законодавстві включені як підвиди електронного документа, проте не відповідають нормативним положенням щодо електронного документообігу через їх функціонування без електронного підпису, що створює колізії між ЗУ «Про електронні документи та електронний документообіг» та ЦПК України. Зазначені види електронної інформації запропоновано об'єднати у самостійний вид електронних доказів «медіафайл» та внести відповідні зміни до ч.1. ст. 100 ЦПК України;

- теза про пріоритетне доказове значення оригіналу електронного повідомлення при розгляді справи порівняно із його копіями у разі оспорування достовірності доказу та запропоновано розуміти під оригіналом електронного повідомлення «першоджерело інформаційного вмісту, яке було надіслано за допомогою електронних засобів зв'язку та включає в себе відомості (метадані) про автора, дату та час їх створення і зберігаються на серверах, які належать або контролюються надавачами (провайдерами) електронних послуг чи на портативних носіях інформації сторін комунікації та слугує джерелом для відтворення його копій»;

- аргументація використання штучного інтелекту як перспективного допоміжного інструменту в роботі судді в цивільному судочинстві для автоматизації окремих процесів: моніторингу судової практики, перевірки достовірності електронних доказів, як мовного інструменту для формулювання окремих положень текстів судових рішень із обов'язковим контролем з боку відповідних посадових осіб суду тощо.

- наукові позиції, за яких електронний підпис повинен розглядатися як обов'язковий реквізит виключно електронних документів, а його відсутність на електронних повідомленнях приватного характеру не повинна оцінюватися судом як невідповідність критерію допустимості, що покращить ефективність захисту прав з використанням електронних повідомлень як доказів;

- дослідження історичного розвитку електронних доказів на прикладі електронного повідомлення як передумови їх юридичного закріплення в окрему категорію доказів в процесуальному законодавстві України. Створено періодизацію генезису електронного повідомлення, в якому виокремлені такі етапи: 1) створення прототипу електронної пошти як засобу обміну повідомленнями; 2) функціональний розвиток електронного листування та засобів зв'язку; 3) адаптація електронних повідомлень під формат письмових та речових доказів; 4) впровадження електронних доказів та закріплення електронних повідомлень як їх різновиду;

- обґрунтування можливості впровадження в цивільному процесі України стандарту доказування «баланс ймовірностей», який полягає у доведенні того, що факт скоріше був, а ніж не був, а суб'єктивна впевненість може бути виміряна як така, що дорівнює 51 % і вище, що досить чітко доповнює «внутрішнє переконання судді» як спосіб оцінки доказів;

- критерії віднесення судом конкретної обставини до загальновідомих фактів як різновиду обставин, що не підлягають доказуванню. До обставин, які відомі широкому (невизначеному) колу осіб пропонується відносити обставини, інформація про які була доступна необмеженому колу осіб через публічні

електронні повідомлення та поширювалася через сайти з високим ступенем довіри або на сторінках, що пройшли процедуру верифікації;

- теза про існування презумпції конклюдентної (мовчазної) згоди учасників справи на дослідження та оцінку електронних повідомлень приватного характеру як доказів, зважаючи на гарантії конфіденційності кореспонденції;

- систематизація процесу цифровізації судової процедури, в якій виокремлено 3 основні етапи: 1) впровадження окремих електронних новацій; 2) системно-концептуальний підхід до електронного судочинства та доказів; 3) форсована адаптація судочинства під умови карантину та воєнного стану.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації наукові положення та висновки можуть бути застосовані у :

науково-дослідній сфері – як теоретичний базис для подальшого наукового дослідження теоретичних і практичних проблем системи електронних доказів та електронного повідомлення як одного з їх специфічних елементів, а також загальної проблематики права на судовий захист та процесу доказування в цивільному судочинстві;

практичній діяльності – при збиранні, фіксації, поданні та формуванні доказових позицій сторонами справи із використанням електронних повідомлень як засобу доказування, при оцінці та дослідженні судом електронних повідомлень як форми доказів у цивільному судочинстві;

правотворчій сфері – при розробці законопроектів про внесення змін і доповнень до цивільного процесуального законодавства України в частині використання електронних доказів та з метою покращення процедури використання електронного листування як специфічного джерела доказів при здійсненні судового захисту прав.

навчальному процесі – при підготовці, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, лекційних та практичних курсів та безпосередньому викладанні навчальної дисципліни «Цивільне процесуальне право України» та спецкурсів «Доказування та докази в цивільному судочинстві» і «Розгляд окремих категорій цивільних справ у судах» у вищих та фахових передвищих закладах юридичної освіти.

Усі теоретичні та практичні результати, що виносяться на захист, отримані самостійно. У роботі опублікованій у співавторстві з А.В. Бусакевичем «Докази і доказування в цивільному процесуальному праві України: відповідність міжнародним стандартам» особистий внесок полягає у визначенні сутності категорії «стандарт доказування», дослідження та тлумачення змісту стандартів доказування, які поширені в англосаксонській правовій сім'ї, а також дослідження можливості їх впровадження в цивільне судочинство України та зіставлення із стандартами доказування, які реалізуються в кримінальній («поза розумним сумнівом») та в господарській («вірогідність доказів») формах судочинства України.

Дисертація обговорювалася на засіданнях кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу Національного університету «Одеська юридична академія». Основні положення, узагальнення та окремі висновки

дисертаційного дослідження були оприлюднені та обговорювалися на 10 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, серед яких можна вказати наступні: «Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні» (м. Одеса, 18 грудня 2020 р.); «Захист прав людини у цивільному судочинстві» (м. Одеса, 17 грудня 2021р.); «Українське суспільство в умовах воєнного стану: сучасні виклики та напрямки розвитку» (м. Одеса, 6 червня 2022р.); «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)» (м. Одеса, 17 червня 2022р.); «Цивільне судочинство та виконавче провадження в умовах воєнного стану» (м. Одеса, 16 грудня 2022р.); «Приватне право в умовах війни» (Одеса, 15 листопада 2022р.); «Сучасна цивілістика: тенденції розвитку права під час воєнного стану» (м. Одеса, 21 квітня 2023р.); «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 травня 2023 р.); «Захист прав людини в порядку цивільного судочинства в цифрову еру» (м. Одеса, 28 грудня 2023р.); «Новели цивільного процесуального законодавства: цивільна юрисдикція, процесуальні строки» (м. Одеса, 8 квітня 2024р.).

Основні положення, систематизовані узагальнення та висновки дисертації були висвітлені в 5 статтях (4 одноосібні та 1 у співавторстві), що були опубліковані у наукових фахових періодичних виданнях з юридичних наук (галузь знань 081 «Право»), включених МОН України до фахових видань категорії «Б», а також у 10 тезах доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, що були видані в електронних та друкованих збірках.

Дисертаційне дослідження складається з анотації (на українській та англійській мовах), вступу, трьох розділів, поділених на 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Загальний обсяг дисертації становить 253 сторінки, із них основного тексту роботи — 195 сторінок, список використаних джерел містить 528 найменувань, які систематизовані на 50 сторінках та додатки на 4 сторінках.

По закінченню доповіді Привиденцеву О.Г. присутніми поставлені такі запитання:

доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, к. ю. н., доцент Дрогозюк К.Б. запитала:

Хочу відмітити, що робота виконана на високому науково-методологічному рівні, містить ряд важливих пропозицій для адаптації процедури судочинства під прогресивні вимоги сьогодення, зважаючи на вектор діджиталізації в державній політиці. Однією із Ваших позицій є необхідність впровадження штучного інтелекту як перспективного допоміжного інструменту в роботі суддів. Які ризики присутні в його використанні сьогодні, що не дозволяють повною мірою запровадити офіційно такий інструмент в сфері судочинства?

Привиденцев О.Г. відповів:

Пропозиція про впровадження штучного інтелекту як допоміжного інструменту в судочинстві має значний потенціал для підвищення ефективності та точності судових рішень. Однак, водночас, слід зазначити, що існує ряд ризиків, які необхідно враховувати. По-перше, важливо забезпечити прозорість та якість алгоритмів, які використовує штучний інтелект та їхню відповідність законодавчим нормам і принципам правосуддя. По-друге, слід бути обережними з можливими упередженнями та помилками в алгоритмах, які можуть призвести до некоректних рішень. По-третє, необхідно забезпечити надійний захист персональних даних і конфіденційності інформації, що використовується штучним інтелектом. Впровадження таких технологій потребує ретельного аналізу та правового регулювання, щоб мінімізувати потенційні ризики та забезпечити справедливість і законність судочинства.

Доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, к. ю. н., доцент Павлова Ю.С. запитала:

Ви наводите досить розгалужену систему як видів електронних повідомлень (у підрозділі 2.3), так і способів фіксації електронних повідомлень на етапі збирання такого виду електронних доказів (у підрозділі 3.2). На Ваш погляд, які є найбільш універсальні способи фіксації електронних повідомлень?

Привиденцев О.Г. відповів:

Хочу зазначити, що на даний момент це питання і є однією з головних процесуальних складнощів використання електронного повідомлення як доказу, оскільки, універсальні способи фіксації електронних повідомлень не напрацьовані правовою наукою, а також відсутні необхідні технологічні новації, які дозволяли б це зробити. Тому способи фіксації електронних повідомлень мають індивідуалізовану природу. Тому найбільш ефективний спосіб фіксації повідомлення необхідно обирати спираючись на тип інформації, яку містить повідомлення (текстову, голосову (аудіо) чи мультимедійну), комунікаційного застосунку (пошта, сайт, sms/mms, месенджер) та параметрів конфіденційності повідомлень. Універсальними способами фіксації, з певними уточненнями, можу зазначити проведення експертних досліджень (які теж мають індивідуалізовану процедуру, оскільки, потребують визначення конкретних питань що ставляться перед експертом), а також їх проведення має доцільність лише в окремих процесуальних випадках, адже значною мірою здорожує судову процедуру.

Доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, к. ю. н., доцент Бут І.О. запитав:

В дисертаційному дослідженні Вами обґрунтовується необхідність впровадження в цивільному судочинстві такого стандарту доказування як «баланс ймовірностей». Зважаючи на той фактор, що в рамках господарського судочинства вже запроваджено «вірогідність доказів» як стандарт доказування, який є досить подібним до «балансу ймовірностей», чи не здається Вам кращим варіантом обґрунтування саме його впровадження до цивільного судочинства з метою уніфікації судових процедур в господарському та цивільному судочинстві? Даний аспект є суто дискусійним та не впливає на позитивну оцінку дисертаційної роботи.

Привиденцев О.Г. відповів:

Впровадження стандарту доказування «вірогідність доказів», який вже використовується в господарському судочинстві, дійсно може сприяти уніфікації судових процедур. Проте важливо враховувати, що стандарти доказування можуть відрізнятися залежно від характеру справ, які розглядаються в різних судових юрисдикціях. Цивільне судочинство охоплює ширший спектр справ, включаючи сімейні, трудові, житлові та інші спори, де застосування стандарту «баланс ймовірностей» може бути більш доцільним. Цей стандарт дозволяє суду оцінювати докази, виходячи з того, яка з сторін представила більш переконливі докази на підтвердження своєї позиції. Хоча уніфікація стандартів доказування має свої переваги, слід зважати на специфіку кожного виду судочинства. Впровадження «балансу ймовірностей» в цивільному судочинстві може краще відповідати потребам справедливого і ефективного розгляду цивільних справ, оскільки він краще відповідає специфіці цивільного судочинства.

доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, д. філос. в галузі права Московчук Д.О. запитав:

Ви вказуєте, що електронний підпис є обов'язковим атрибутом саме електронного документа. Яке Ваше бачення доказового значення електронного підпису під час електронного листування?

Привиденцев О.Г. відповів:

Електронний підпис є важливим атрибутом електронного документа, адже забезпечує автентичність, цілісність та його юридичну силу. У контексті електронного листування електронний підпис також відіграє значну роль, але його доказове значення може мати деякі особливості. Електронний підпис у електронному листуванні допомагає підтвердити, що саме певна особа є автором повідомлення і що зміст повідомлення не був змінений після його підписання. Це забезпечує високий рівень довіри до автентичності та цілісності електронного листування. Тому у своїх наукових поглядах я підтримую С.А. Чванкіна, і визначаю, що наявність електронного підпису на повідомленнях повинна розглядатися як автоматичне встановлення автора цього повідомлення без додаткових доказів. В свою чергу відсутність електронного підпису на електронному повідомленні не повинна оцінюватися судом як невідповідність електронного повідомлення як доказу критерію допустимості.

завідувач кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, д.ю.н., професор Голубєва Н.Ю. запитала:

В своїй дисертаційній роботі Ви вказуєте на резервне копіювання як один із способів фіксації змісту і джерела відновлення оригіналів електронного повідомлення, однак чи не будуть при такому способі відновлення пошкоджуватися метадані оригіналів повідомлень?

Привиденцев О.Г. відповів:

Метадані електронних повідомлень включають в себе інформацію про час і дату створення, відправника та отримувача, а також інші технічні деталі, які можуть бути важливими для підтвердження автентичності повідомлень. Пошкодження або втрата цих метаданих може значно знизити доказову цінність електронних повідомлень для встановлення обставин цивільної справи. Цей спосіб фіксації електронних повідомлень актуальний саме для месенджерів, адже в них на

відміну від електронної пошти, sms/mms та сайтів передбачена можливість імперативного видалення повідомлень для всіх учасників листування. В переважній більшості популярних месенджерів таких як Viber, Facebook Messenger та Telegram при відновленні листування з резервних копій зберігаються оригінальні метадані та не відбувається їх зміна, зокрема на дату і час відновлення даних. Не можу виключати наявність ризику втрати оригінальних метаданих у разі некоректного створення резервної копії або її пошкодження, але це питання особистої відповідальності.

доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, к. ю. н., доцент Притуляк В.М. запитав:

Пропозиція про внесення змін до ч.1 ст. 100 ЦПК України дійсно має на меті вдосконалення правового регулювання електронних доказів у цивільному судочинстві. Одним із аспектів Вашої пропозиції є розмежування категорій медіа-файлів та електронних документів, закріплення терміну «електронне повідомлення», а також виключення метаданих як різновиду доказів з подальшим закріпленням їх як реквізиту електронних доказів, але в такому переліку електронних доказів особливо архаїчним видається поняття «веб-сайти». Чи не було б більш доцільним виключити їх з переліку, оскільки, веб-сайти — це колекції пов'язаних між собою веб-сторінок, а веб-сторінки, в свою чергу, є окремими документи, які складаються з тексту, зображень, відео та інших мультимедійних елементів ?

Привиденцев О.Г. відповів:

Дякую за запитання. Дійсно, це раціональна пропозиція, але в своїй науковій роботі я не розглядав веб-сайти через таку призму, а тому пропонувати виключити веб-сайти без відповідного наукового обґрунтування у самій роботі вважаю нераціональним, хоча і погоджують із Вашою пропозицією. З іншого боку виключення веб-сайтів з переліку електронних доказів може обмежити можливість повного і об'єктивного розгляду справ, що пов'язані з використанням інтернет-ресурсів.

Після відповідей на запитання виступив **науковий керівник – професор кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, д.ю.н., професор Андронов Ігор Володимирович:**

Науковий керівник зазначив, що тема, яку досліджує дисертант є надзвичайно актуальною в сучасному правовому середовищі, оскільки розвиток інформаційних технологій значно змінює підходи до збирання, подання, дослідження та оцінки доказів у судовому процесі. Дисертація Привиденцева О.Г. є ґрунтовним дослідженням, що висвітлює важливі аспекти використання електронних повідомлень як доказів у цивільному судочинстві.

Науковий керівник вказує, що мета була визначена відповідно до предмета та об'єкта дисертаційного дослідження і полягає у встановленні особливостей процедури використання електронного повідомлення як джерела доказів в рамках цивільного процесу, для досягнення якої були поставлені такі завдання: сформулювати поняття, охарактеризувати основні ознаки електронного повідомлення як доказу та визначити його місце в системі судових доказів;

розробити систематизацію електронних повідомлень як доказів на підставі певних критеріїв; охарактеризувати процедуру використання електронного повідомлення як доказу; з'ясувати основні способи збирання та фіксації електронних повідомлень як доказового матеріалу; дослідити порядок та форми подання електронного повідомлення як доказу до суду; розкрити зміст та проблематику дослідження та оцінки електронного повідомлення як джерела інформації про факти предмету доказування в цивільному судочинстві; сформулювати науково-обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання використання електронних повідомлень як різновиду доказів в рамках розгляду цивільних справ.

Дисертанту вдалося повністю виконати поставлені завдання дослідження завдяки використанню принципів теоретико-пізнавальної діяльності, дослідницьких підходів та методів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що дисертація є першим в Україні науковим дослідженням теоретичних та практичних проблем використання електронного повідомлення як доказу в цивільному процесі з урахуванням інтеграційних процесів та діджиталізації соціально-правових інститутів.

Дисертаційна робота Привиденцева Олександра Геннадійовича відзначається чіткою структурою, логічністю викладення думок та науковою новизною. Зміст наукового дослідження свідчить, що дисертаційне дослідження Привиденцева Олександра Геннадійовича виконано на високому науковому рівні, проаналізований значний обсяг теоретичного, нормативного та емпіричного матеріалу, робота містить ряд доцільних нових висновків та пропозицій, що свідчить про здатність автора до самостійного наукового мислення та критичного аналізу. Дослідження ґрунтується на виваженій самостійній роботі над темою дисертації.

Привиденцевим О.Г. повністю виконано індивідуальний план наукової роботи та індивідуальний навчальний план. У процесі роботи з підготовки дисертації та виконання індивідуального плану наукової роботи Привиденцев О.Г. проявив себе як наполегливий та здібний аспірант. На належному рівні та своєчасно виконував індивідуальний навчальний план.

Науковим керівником зазначено, що дисертація Привиденцева О.Г. «Електронне повідомлення як доказ в цивільному процесі», подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право, є самостійним науковим дослідженням, яке відповідає встановленим вимогам та може бути рекомендоване до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді, а її автор заслуговує, на основі захисту, присвоєння наукового ступеня доктора філософії.

У обговоренні дисертаційного дослідження взяли участь:

професор кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, д.ю.н., професор Волкова Н.В.: зазначила, що автор докладно дослідив правові аспекти використання електронних повідомлень як доказів у цивільному процесі. Особливу увагу приділено аналізу законодавства та судової практики в Україні. Виклад Привиденцевим О.Г. власних наукових позицій характеризується структурованістю та логічною послідовністю. Висновки та рекомендації автора спрямовані на удосконалення нормативно-правового регулювання та практики застосування електронних доказів, що є надзвичайно важливим для сучасного

правосуддя. Разом з тим слід звернути увагу на окремі аспекти, зокрема більш доцільно використовувати в тексті дисертації термін «учасник справи», який закріплений в ЦПК України замість «сторона справи», а окремі положення новизни дисертації викладені занадто розлого, та на мою думку, потребують скорочення. Загалом робота відповідає нормативним вимогам та може бути рекомендована до захисту.

доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, к. ю. н., доцент Іліопол І.М.: автор під науковим керівництвом д.ю.н., професора Андронova І.В. продемонстрував високу методичну підготовку та здатність до самостійної наукової роботи. У роботі автор вдало поєднав теоретичні аспекти з практичними дослідженнями, що робить дисертацію цінною не лише з наукової точки зору, але й для реальної юридичної практики. Робота містить велику кількість аналітичних даних та судової практики, що свідчить про ретельну підготовку та глибоке опрацювання матеріалу. Особливо слід відзначити аналіз судової практики, який допомагає зрозуміти застосування теоретичних положень у реальних умовах. Особливу увагу Привиденцевим О.Г. приділено порядку використання електронних повідомлень у процесі судового доказування, що розкривається в 3 розділі дисертації. При дослідженні питання судової процедури в умовах діджиталізації, карантинних обмежень та воєнного стану (підрозділ 3.1) автором вказується ряд ризиків з якими стикається система правосуддя, одним із них автором зазначається вразливість персональних даних та необхідність у їх захисті. В такому випадку доцільно зазначити в підрозділі 3.1, що державою здійснюються необхідні кроки в цьому руслі, зокрема, із прийняттям Закону України «Про захист персональних даних». Також у розділі 2.1 в окремих положеннях автор апелює терміном «процесуальна зацікавленість», проте більш доцільно вживати термін «процесуальна заінтересованість». Зважаючи на вищезазначені зауваження та загальну позитивну характеристику дисертації, можу рекомендувати роботу до захисту.

доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, к. ю. н., доцент Полуніна О.О. : ознайомлення із дослідженням дає підстави зробити загальний висновок про те, що дисертаційна робота виконана відповідно до вимог академічної доброчесності. Разом з тим відмічу, що доцільним було би більш детально розглянути закордонний досвід використання електронних повідомлень як доказів. Зважаючи на той факт, що Вами таки здійснено окремі напрацювання в розділі 3 відносно вказаного питання. Однак, вказане не впливає на позитивну оцінку проведеного дослідження і не перешкоджає визнати його завершеною науковою роботою, яка може бути рекомендована до захисту.

доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, к. ю. н., доцент Полюк Ю.І. вказала, що дисертаційна робота є своєчасною та надзвичайно актуальною в умовах цифровізації суспільства. Автору вдалося детально дослідити правове регулювання процесу використання електронних повідомлень як доказів, їхнє доказове значення в цивільному процесі та обґрунтувати необхідність змін до чинного законодавства. Особливо цікавим є аналіз способів ідентифікації автора електронних повідомлень. Автор вдало поєднує теоретичні аспекти з практичними рекомендаціями щодо правового

регулювання. Особливо важливим є обґрунтування необхідності відокремлення медіа-файлів від електронних документів та закріплення терміну «електронне повідомлення». Дисертація вирізняється високим рівнем наукової новизни. Автор пропонує конкретні та обґрунтовані зміни до ч.1 ст. 100 ЦПК України, що сприятимуть підвищенню ефективності та прозорості судового процесу. Роботу рекомендовано до захисту.

доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, к. ю. н., доцент Стоянова Т.А. зауважила, що попри триваючу війну в Україні автором проведено значний обсяг дослідницької роботи та продемонстровано високий рівень володіння теоретичним матеріалом за темою дисертаційного дослідження. Дисертація має високу наукову цінність, оскільки піднімає актуальні проблеми цивільного процесуального права України і пропонує інноваційні рішення з адаптації судочинства до вимог цифровізації та використання електронних повідомлень як судових доказів, зважаючи на обсяг комунікації, який вони забезпечують в суспільстві. Автор вніс вагомий внесок у розвиток відповідної галузі, зважаючи на кількість апробаційних матеріалів та статей у фахових виданнях, які опубліковані за темою дисертації, в яких запропоновані нові підходи до вирішення складних процесуальних питань. Крім того, робота має значний потенціал для подальших досліджень та розвитку цивільного процесуального права України, що робить її надзвичайно корисною для наукового співтовариства. Вказала, що робота Привиденцева О.Г. є завершеним та якісним дослідженням, що містить наукові положення та науково обґрунтовані результати та може бути рекомендована до разового публічного захисту у спеціалізованій вченій раді.

доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, к. ю. н., доцент Цал-Цалко Ю.Ю. відмітила, що наукові положення дисертації висвітлені та обґрунтовані повною мірою, структурні елементи наукової новизни дисертаційного дослідження ґрунтовно та всебічно розкривають тематику дослідження. Відзначила, що автором дисертаційного дослідження опрацьована значна кількість джерел, а саме 528. Під час обговорення дисертант продемонстрував вміння узагальнювати, аналізувати, та формулювати власні висновки. Зауважила, що при описі методології дослідження у вступі до дисертації слід було б розписати не тільки методи, які були використані, але й методологічні підходи. Зазначила, що зауваження є суто дискусійними та незначними. Вказала, що дисертаційне дослідження Привиденцева О.Г. може бути рекомендоване до захисту.

доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, к. ю. н., доцент Яніцька І.А. відзначила, що дисертант ґрунтовно розкриває особливості використання електронних повідомлень як різновиду електронних доказів, частково аналізує міжнародний досвід та надає рекомендації і пропонує конкретні зміни до законодавства України з метою покращення рівня захисту прав та свобод. Зауваження по суті роботи відсутні. Робота рекомендована до захисту.

Узагальнюючи результати обговорення, дисертацію Привиденцева О.Г. «Електронне повідомлення як доказ в цивільному процесі» можна рекомендувати до захисту. На основі результатів обговорення присутніх на засіданні вирішили запропонувати такий

ВИСНОВОК

**про наукову новизну, теоретичне та практичне значення
результатів дисертації Привиденцева Олександра Геннадійовича
на тему «Електронне повідомлення як доказ в цивільному процесі»,
поданої на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Обґрунтування вибору теми дослідження. Здатність до взаємодії та обміну інформацією є одним з головних аспектів життєдіяльності соціуму. Комунікація дозволяє сприймати, обробляти та інтерпретувати інформацію, що надходить з оточуючого середовища, а також активно взаємодіяти з іншими членами суспільства шляхом обміну думками, ідеями та досвідом. Комунікація на рівні суспільства є важливою складовою формування соціальної структури, чим забезпечує її розвиток та функціонування, а тому логічно, що в суспільстві присутній постійний запит на покращення комунікаційних можливостей. З розвитком науково-технічного прогресу, розповсюдженням мобільного зв'язку та інтернету, впровадженням інформаційно-технологічних новацій в сучасне суспільство інтегрувалися і електронні засоби комунікації, які забезпечують зв'язок незалежно від географічної віддаленості та є одним із чинників глобалізаційних процесів. Одним із комунікаційних способів виступає електронне повідомлення як різновид електронної комунікації. Вже звичним стало укладення незначних угод у вигляді обміну повідомленнями через соціальні мережі, узгодження певних професійних домовленостей у робочих чатах месенджерів, електронний документообіг через поштові скриньки і повсякденне спілкування через голосові, текстові та мультимедійні повідомлення. Процес комунікації в цифровому вимірі безумовно створює і конфліктні ситуації, які потребують їх вирішення в судовому порядку. Поступово відбувалося збільшення кількості судових справ, в яких засобом доказування виступала електронна інформація, в т.ч. і електронні повідомлення. Ситуація, що складалася вимагала певної процесуальної регламентації, адже використання такого джерела доказів не було чітко передбачено в цивільному процесуальному законодавстві, що призводило до необхідності їх трансформації в письмові чи речові докази (такий підхід не міг охопити всі різновиди електронної комунікації) або до їх відхилення судами як недопустимих доказів і відповідно неможливості ефективного захисту своїх прав.

2017 року в процесуальне законодавство України, що регламентує здійснення цивільного, господарського та адміністративного судочинства були внесені зміни, серед яких було закріплено якісно нову категорію засобів доказування – електронні докази, серед яких законодавцем і було закріплено можливість використання електронних повідомлень як доказів. Разом з тим, їх юридичне закріплення не змогло вирішити всіх процесуальних проблем, які виникають в ході розгляду судової справи, а наявність прогалин в законодавстві в свою чергу призвело до відсутності єдності правових підходів щодо можливих способів фіксації та подання до суду, процедури дослідження та оцінки електронних повідомлень як доказу і відповідно встановлення за їх допомогою обставин цивільних справ.

Адаптація цивільного судочинства до нової «електронної» реальності, державна політика діджиталізації українських соціально-правових інститутів, інтеграція України до правового простору Європейського Союзу, в якому презюмується недопустимість відхилення юридичної сили електронних доказів виключно через їх електронну природу, розповсюдженість електронних повідомлень як засобу комунікації і збільшення їх частки в якості доказів зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Теоретичну основу дослідження склали наукові праці, в яких розглядалася проблематика доказування та використання електронних доказів, таких вітчизняних науковців та практиків як: Л.О. Андрієвська, І.В. Андронов, О.І. Антонюк, І.С. Апалькова, С. Белікова, І. Вернидубов, М.О. Гетманцев, Н.Ю. Голубєва, О.Ю. Гусєв, К.Б. Дрогозюк, С.В. Дяченко, О.С. Заріцька, М.Д. Заріцький, М.В. Жушман, В.В. Зімнік, І.В. Казачук, А.Ю. Каламайко, А.В. Кожевнікова, Я.Л. Коломієць, С. Коновалов, С.О. Кравцов, О.М. Лазько, Т. Лежух, Д.М. Моїсеєнко, Д.О. Московчук, А.М. Найченко, М.А. Островська, Ю.С. Павлова, Д. Перникоза, В.С. Петренко, О. Писаренко, Р.В. Пожоджук, О.Ю. Поклонська, О.О. Полуніна, М.В. Пушкар, Л.А. Кондрат'єва, Т. Рабко, І.В. Солончук, Л. Тарасенко, І.Ю. Татулич, Л.М. Токарчук, Д. Толкачев, С.Я. Фурса, Д.М. Цехан, Т.В. Цюра, С.А. Чванкін, О.С. Чорний, А.С. Штефан та інші.

Був проаналізований і міжнародний науковий базис досліджень електронних доказів та електронних повідомлень як їх підвиду у роботах таких зарубіжних вчених як: О. Абідун (O. Abiodun), М. Анобах (M. Anobah), М. Аркфелд (M. Arkfeld), Х. Аршад (H. Arshad), К. Аулетта (K. Auletta), І. Баджілі (I. Baggili), А. Байєр (A. Bayer), К. Баргер (C. Barger), Е. ван Баскірк (E. Van Buskirk), Д. Беннет (D. Bennett), Ф. Брайтінгер (F. Breitinger), Д. Вальніцкі (D. Walnysky), Е. Вейпл (E. Weippl), Х. Вентер (H. Venter), Н. Вілкінс-Дір (N. Wilkins-Diehr), Г. Вондрачек (G. Wondracek), Г. Ганш (G. Gunsch), К. Грахеда (C. Grajeda), А. Джантан (A. Jantan), Д. Джонсон (D. Johnson), Б. Діксон Герберт мл. (B. Dixon Herbert Jr.), Н. Каріє (N. Karie), К. Карп (C. Carr), К. Керран (K. Curran), С. Кессіді (S. Cassidy), Р. Крос (R. Cross), М. Лейтнер (M. Leithner), А. Маррінгтон (A. Marrington), Б. Мартіні (B. Martini), Г. Моран (G. Moran), Л. Музеллек (L. Muzellec), М. Мулаццані (M. Mulazzani), Д. Мур (J. Moore), Е. Паркер (A. Parker), С. Пікок (S. Peacocke), О. Попов (O. Popov), М. Рейт (M. Reith), К. Рід (C. Reed), А. Робінсон (A. Robinson), С. Салім (S. Saleem), Л. Сассон (L. Sasson), Н. Сміт (N. Smith), К. Теппер (C. Tapper), М. Хубер (M. Huber), С.Шріттвізер (S. Schrittwieser).

Варто зазначити, не маючи на меті принизити вагомий науковий внесок вітчизняних вчених, що комплексних досліджень електронних повідомлень як доказів в цивільному процесуальному праві України не проводилась, а увага до них була зосереджена через призму загальної проблематики використання електронних доказів чи висвітлювалась на периферії наукових позицій щодо інших конкретних їх видів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами. Тема наукового дослідження відповідає науково-дослідному плану кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу Національного університету «Одеська юридична академія» «Реформа цивільного процесуального права в умовах

інтеграційних процесів в Україні» на 2016-2020 рр., що є складовою частиною плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016 –2020 рр. (державний реєстраційний номер 0116U001842); а також відповідно до науково-дослідного плану кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу Національного університету «Одеська юридична академія» «Захист прав людини в порядку цивільного судочинства в цифрову еру» на 2021-2025 рр., що є складовою частиною плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя людини в людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021–2025 рр. (державний реєстраційний номер 0122U000266).

Мета і завдання дисертаційного дослідження відповідно до встановленого об'єкта (цивільні процесуальні правовідносини, що виникають у зв'язку із використання електронних повідомлень як різновиду електронних доказів в рамках цивільного судочинства) та предмета наукового дослідження (електронне повідомлення як доказ в цивільному процесі України) полягає у встановлення особливостей процедури використання електронного повідомлення як джерела доказів в рамках цивільного процесу.

Для досягнення визначеної мети в науковому дослідженні передбачено вирішити такі завдання:

- сформулювати поняття, охарактеризувати основні ознаки електронного повідомлення як доказу та визначити його місце в системі судових доказів;
- дослідити процес становлення та розвитку електронного повідомлення як передумови юридичного закріплення в окрему категорію доказів в процесуальному законодавстві України;
- диференціювати електронні повідомлення на окремі види та розробити їх систематизацію на підставі певних критеріїв;
- дослідити процес діджиталізації судової процедури та проаналізувати вплив карантинних обмежень та воєнного стану на процес здійснення правосуддя в Україні;
- охарактеризувати процедуру використання електронного повідомлення як доказу через призму загальних положень процесу доказування в цивільному процесі;
- з'ясувати основні способи збирання та фіксації електронних повідомлень як доказового матеріалу;
- дослідити порядок та форми подання електронного повідомлення як доказу до суду;
- розкрити зміст та проблематику дослідження та оцінки електронного повідомлення як джерела інформації про факти предмету доказування в цивільному судочинстві;
- визначити основні способи ідентифікації автора електронних повідомлень;
- порівняти досвід використання електронного повідомлення у процесі судового доказування в рамках господарського та цивільного судочинства з метою запозичення позитивного досвіду;

- сформулювати науково-обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання використання електронних повідомлень як різновиду доказів в рамках розгляду цивільних справ.

Методи дослідження. Методологічна основа дисертаційної роботи зумовлена її метою, завданнями, об'єктом і предметом. Методологічні засади, на яких ґрунтувалися дослідження електронного повідомлення як доказу в цивільному процесі, характеризуються своїм комплексним підходом та включають в себе застосування філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методів, вибір яких обумовлений метою та завданнями наукової роботи із врахуванням об'єкта та предмета дослідження. *Метод діалектики* розкриває основні поняття, принципи, форму, зміст та взаємозв'язки між категоріями «електронне повідомлення», «доказ» і «доказування», а також допомагає досягнути їх значення та вплив на досліджувану область *методом філософсько-правової рефлексії* (розділи 1, 2, 3); *формально-логічний метод* дозволив раціонально обробити інформацію (судову практику, наукову літературу, законодавство), що входить до предмета дослідження з точки зору її логічної структури та внутрішньої узгодженості, проаналізувати відповідні позиції та сформулювати власні висновки (розділи 1, 2, 3); *історичним методом* було досліджено генезу електронного повідомлення у ретроспективі від створення як засобу комунікації до юридичного закріплення як підвиду електронного доказу, разом з тим був досліджений і розвиток законодавства, що регулює використання електронного доказу в цивільному процесі (підрозділи 2.1, 2.2); *метод системного аналізу* уніфікував наукові позиції щодо ступеня дослідження електронних повідомлень в юридичній літературі (підрозділ 1.2) та забезпечив встановлення місця електронного повідомлення в системі електронних доказів (розділ 2); за допомогою *системного методу* було досліджено систему судових доказів (підрозділ 2.1), системну взаємодію між електронним доказом та електронним повідомленням як його різновидом (підрозділ 2.2), а також здійснено класифікацію електронного повідомлення як судового доказу на підвиди (підрозділ 2.3); *догматичний метод* та *герменевтично-правовий метод* у діалектичній взаємодії між собою використовувалися для аналізу та тлумачення конституційних приписів, цивільного матеріального та процесуального законодавства, підзаконних нормативно-правових актів щодо використання електронного повідомлення як джерела доказів (розділи 2, 3), здійснення судочинства в умовах воєнного стану, карантинних обмежень та діджиталізації та загальних положень (підрозділ 3.1); *конкретно-соціологічним методом* встановлювалися причинно-наслідкові зв'язки на основі емпіричних даних, базисом в яких виступали судові прецеденти використання електронного повідомлення як доказу та були досліджені правові висновки щодо їх збирання, фіксації, оцінки та дослідження як в рамках національної судової практики, так і міжнародної (ЄСПЛ та суди іноземних країн) (підрозділ 2.2, розділ 3); *статистичним методом* було встановлено динаміку використання електронного повідомлення в рамках цивільного судочинства, а також динаміку здійснення правосуддя в умовах воєнного стану (підрозділи 2.2, 3.1, 3.3); проведення порівняння підходів щодо оцінки та дослідження електронних повідомлень в рамках цивільного судочинства в окремі історичні проміжки

(підрозділ 2.2), між цивільним та господарським процесом та власне українською та міжнародною практикою (підрозділи 3.2, 3.3.) з метою запозичення позитивного досвіду здійснювалося *порівняльно-правовим методом*; *метод теоретико-правового моделювання* використовувався для формування загальних висновків та рекомендацій щодо покращення цивільного процесуального законодавства у частині використання електронних повідомлень як доказів чи загальних положень доказування (розділ 2, 3).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні науковим дослідженням теоретичних та практичних проблем використання електронного повідомлення як доказу в цивільному процесі з урахуванням інтеграційних процесів та діджиталізації соціально-правових інститутів.

В результаті наукового дослідження одержані такі висновки та результати, що мають наукову новизну:

вперше:

- сформульовано дефініцію електронного повідомлення як доказу в цивільному судочинстві. Визначено, що електронне повідомлення як доказ - це засіб електронної комунікації у вигляді цифрового запису, що передається засобами електрозв'язку (відповідно до протоколу) та містить дані на підставі яких суд встановлює наявність або відсутності обставин, на яких ґрунтуються вимоги чи заперечення учасника по суті справи, яка вирішується судом;

- встановлено процесуальну доцільність використання резервного копіювання як найефективнішого способу фіксації електронного листування на етапі збирання доказів, яке може слугувати засобом відновлення оригіналів електронних повідомлень у разі їх умисного знищення;

- для електронних доказів, які подані на матеріальних портативних носіях електронної інформації та зберігаються в судах, аргументовано доцільність використання криптографічного захисту як методу забезпечення цілісності інформації у вигляді внесення значення хеш-суми та алгоритму за допомогою якого були отримані відповідні значення при судовій реєстрації доказів в АСДС. Відповідна новація потребує змін як у програмному забезпеченні АСДС (доповнення полів в картці реєстрації доказів), так і доопрацювання нормативних положень Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України, яка регламентує для працівників суду процесуальний документообіг;

- запропоновано викласти ч. 1. ст. 100 ЦПК України з метою універсалізації процесуального законодавства та врахування потенційної можливості появи нових форматів електронних повідомлень в наступній редакції: «Електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи, медіа-файли, веб-сайти, електронні повідомлення, бази даних та інші дані в електронній формі, які містять метадані. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет).»;

вдосконалено:

- систематизацію способів фіксації доказової інформації в електронних повідомленнях та їх розмежування залежно від суб'єкта (суд, незалежний суб'єкт та учасника справи) на етапі збирання доказів;

- класифікацію електронного повідомлення в частині доповнення її критерієм «конфіденційності», на основі якого виокремити приватні, приватно-публічні та публічні (загальнодоступні) повідомлення;

- наявні підходи до встановлення автора електронного повідомлення під час судового доказування та проведено їх розмежування за критерієм комунікаційного застосунку: електронна пошта, сайт, месенджер та телефон (SMS/MMS). Здійснено наукове обґрунтування доказового значення верифікації акаунта в соціальних мережах (сайтах) та месенджерах як надійного способу встановлення автора, яким поширювалася інформація, що має значення для вирішення справи судом;

- наукове обґрунтування необхідності розширення кола судових експертиз, які можуть бути використані як для ідентифікації автора повідомлень, так і для встановлення інших обставин та фактів, що мають значення для вирішення справ у яких використано електронні повідомлення як докази. Зокрема, охарактеризовано потенційні можливості використання судових експертиз для експертного аналізу кожного з видів електронних повідомлень за інформаційним наповненням (текстові, голосові та мультимедійні): лінгвістична експертиза писемного мовлення, експертиза відео-звукзапису (фоноскопічна), лінгвістична експертиза усного мовлення, фототехнічна експертиза, семантико-текстуальна експертиза писемного мовлення, телекомунікаційна експертиза, комп'ютерно-технічна експертиза;

- обґрунтування доцільності застосування у цивільному судочинстві принципу самоідентифікації автора, доктрини листа у відповідь, презумпції достовірності електронних доказів та недопущення застосування концепції «негативного доказу»;

набули подальшого розвитку:

- класифікаційний підхід до електронних доказів, відповідно до якого пропонується відмежувати електронний документ (як офіційний документ, що має власну юридичну силу, яка набувається виключно після засвідчення електронним підписом) від електронної інформації у вигляді фото, аудіо, відео, які наразі в цивільному процесуальному законодавстві включені як підвиди електронного документа, проте не відповідають нормативним положенням щодо електронного документообігу через їх функціонування без електронного підпису, що створює колізії між ЗУ «Про електронні документи та електронний документообіг» та ЦПК України. Зазначені види електронної інформації запропоновано об'єднати у самостійний вид електронних доказів «медіафайл» та внести відповідні зміни до ч.1. ст. 100 ЦПК України;

- теза про пріоритетне доказове значення оригіналу електронного повідомлення при розгляді справи порівняно із його копіями у разі оспорування достовірності доказу та запропоновано розуміти під оригіналом електронного повідомлення «першоджерело інформаційного вмісту, яке було надіслано за допомогою електронних засобів зв'язку та включає в себе відомості (метадані) про автора, дату та час їх створення і зберігаються на серверах, які належать або

контролюються надавачами (провайдерами) електронних послуг чи на портативних носіях інформації сторін комунікації та слугує джерелом для відтворення його копій»;

- аргументація використання штучного інтелекту як перспективного допоміжного інструменту в роботі судді в цивільному судочинстві для автоматизації окремих процесів: моніторингу судової практики, перевірки достовірності електронних доказів, як мовного інструменту для формулювання окремих положень текстів судових рішень із обов'язковим контролем з боку відповідних посадових осіб суду тощо.

- наукові позиції, за яких електронний підпис повинен розглядатися як обов'язковий реквізит виключно електронних документів, а його відсутність на електронних повідомленнях приватного характеру не повинна оцінюватися судом як невідповідність критерію допустимості, що покращить ефективність захисту прав з використанням електронних повідомлень як доказів;

- дослідження історичного розвитку електронних доказів на прикладі електронного повідомлення як передумови їх юридичного закріплення в окрему категорію доказів в процесуальному законодавстві України. Створено періодизацію генезису електронного повідомлення, в якому виокремлені такі етапи: 1) створення прототипу електронної пошти як засобу обміну повідомленнями; 2) функціональний розвиток електронного листування та засобів зв'язку; 3) адаптація електронних повідомлень під формат письмових та речових доказів; 4) впровадження електронних доказів та закріплення електронних повідомлень як їх різновиду;

- обґрунтування можливості впровадження в цивільному процесі України стандарту доказування «баланс ймовірностей», який полягає у доведенні того, що факт скоріше був, а ніж не був, а суб'єктивна впевненість може бути виміряна як така, що дорівнює 51 % і вище, що досить чітко доповнює «внутрішнє переконання судді» як спосіб оцінки доказів;

- критерії віднесення судом конкретної обставини до загальновідомих фактів як різновиду обставин, що не підлягають доказуванню. До обставин, які відомі широкому (невизначеному) колу осіб пропонується відносити обставини, інформація про які була доступна необмеженому колу осіб через публічні електронні повідомлення та поширювалася через сайти з високим ступенем довіри або на сторінках, що пройшли процедуру верифікації;

- теза про існування презумпції конклюдентної (мовчазної) згоди учасників справи на дослідження та оцінку електронних повідомлень приватного характеру як доказів, зважаючи на гарантії конфіденційності кореспонденції;

- систематизація процесу цифровізації судової процедури, в якій виокремлено 3 основні етапи: 1) впровадження окремих електронних новацій; 2) системно-концептуальний підхід до електронного судочинства та доказів; 3) форсована адаптація судочинства під умови карантину та воєнного стану.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації наукові положення та висновки можуть бути застосовані у :

науково-дослідній сфері – як теоретичний базис для подальшого наукового дослідження теоретичних і практичних проблем системи електронних доказів та електронного повідомлення як одного з їх специфічних елементів, а також загальної проблематики права на судовий захист та процесу доказування в цивільному судочинстві;

практичній діяльності – при збиранні, фіксації, поданні та формуванні доказових позицій сторонами справи із використанням електронних повідомлень як засобу доказування, при оцінці та дослідженні судом електронних повідомлень як форми доказів у цивільному судочинстві;

правотворчій сфері – при розробці законопроектів про внесення змін і доповнень до цивільного процесуального законодавства України в частині використання електронних доказів та з метою покращення процедури використання електронного листування як специфічного джерела доказів при здійсненні судового захисту прав.

навчальному процесі – при підготовці, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, лекційних та практичних курсів та безпосередньому викладанні навчальної дисципліни «Цивільне процесуальне право України» та спецкурсів «Доказування та докази в цивільному судочинстві» і «Розгляд окремих категорій цивільних справ у судах» у вищих та фахових передвищих закладах юридичної освіти.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, узагальнення та окремі висновки дисертаційного дослідження були оприлюднені та обговорювалися на 10 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, серед яких можна вказати наступні: «Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні» (м. Одеса, 18 грудня 2020 р.); «Захист прав людини у цивільному судочинстві» (м. Одеса, 17 грудня 2021р.); «Українське суспільство в умовах воєнного стану: сучасні виклики та напрямки розвитку» (м. Одеса, 6 червня 2022р.); «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)» (м. Одеса, 17 червня 2022р.); «Цивільне судочинство та виконавче провадження в умовах воєнного стану» (м. Одеса, 16 грудня 2022р.); «Приватне право в умовах війни» (Одеса, 15 листопада 2022р.); «Сучасна цивілістика: тенденції розвитку права під час воєнного стану» (м. Одеса, 21 квітня 2023р.); «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 травня 2023 р.); «Захист прав людини в порядку цивільного судочинства в цифрову еру» (м. Одеса, 28 грудня 2023р.); «Новели цивільного процесуального законодавства: цивільна юрисдикція, процесуальні строки» (м. Одеса, 8 квітня 2024р.).

Публікації. Основні положення, систематизовані узагальнення та висновки дисертації були висвітлені в 5 статтях (4 одноосібні та 1 у співавторстві), що були опубліковані у наукових фахових періодичних виданнях з юридичних наук (галузь знань 081 «Право»), включених МОН України до фахових видань категорії «Б», а

також у 10 тезах доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, що були видані в електронних та друкованих збірках.

Список опублікованих праць за темою дисертаційного дослідження та відомості про апробацію дослідження

Праці в фахових вітчизняних виданнях:

1. Привиденцев О.Г. Способи ідентифікації автора електронних повідомлень як доказу в цивільному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №10. С. 156-159.
DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-10/38>
2. Привиденцев О.Г. Генеза електронних повідомлень як доказів в цивільному процесі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія:Право*. 2023. №75(1). С. 203-210.
DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.33>
3. Привиденцев О.Г. Електронне повідомлення як доказ в цивільному судочинстві: класифікація та сутнісна характеристика. *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 29 С. 111-122.
DOI: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.29.12>
4. Привиденцев О.Г. Особливості здійснення цивільного судочинства в умовах воєнного стану. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. №1 (42). С.54-57.
DOI: [https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i1\(42\).992](https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i1(42).992)
5. Бусакевич А. В., Привиденцев О. Г. Докази і доказування в цивільному процесуальному праві України: відповідність міжнародним стандартам. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Юридичні науки"*. 2021. №6. С.75-82.
DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2021-6-7384>

Опубліковані праці апробаційного характеру:

1. Привиденцев О.Г. Електронні докази: запровадження в цивільному-процесуальному праві України. *Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні* : Матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції ім. Ю. С. Червоного (Одеса, 18 грудня 2020 р.) / за заг. ред. д.ю.н., професора Н. Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2020. С.69-72.
2. Привиденцев О.Г. Проблемні аспекти використання голосових повідомлень як доказу в цивільному процесі. *Захист прав людини у цивільному судочинстві*: матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. ім. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 17 грудня 2021 р.) [Електронне видання] / за заг. ред. д.ю.н., проф. Н. Ю. Голубевої ; уклад.: І. С. Апалькова, О. В. Сатановська. Одеса : Фенікс, 2021. С. 117-121.
3. Привиденцев О.Г. Електронний доступ до правосуддя в умовах воєнного стану. *Українське суспільство в умовах воєнного стану: сучасні виклики та напрямки розвитку* : матеріали Всеукр. наук. конф. молодих вчених (м. Одеса, 6

червня 2022 р.) / уклад.: Ю. Д. Батан, В. С. Кучерявенко, Л. С. Бондарчук та ін. ; за ред. М. Р. Аракеляна, К. І. Спасової. Одеса : Фенікс, 2022. С. 253-256.

4. Привиденцев О.Г. Місце електронних повідомлень як джерела доказів у цивільному процесі. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 818-821.*

5. Привиденцев О.Г. Експертні дослідження електронних повідомлень як доказів у цивільному процесі. *Цивільне судочинство та виконавче провадження в умовах воєнного стану : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. ім. Ю. С. Червоного (Одеса, 16 грудня 2022 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф. Н. Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2022. С. 132-136.*

6. Привиденцев О.Г. Особливості використання текстових повідомлень як різновиду електронних доказів в цивільному судочинстві. *Приватне право в умовах війни : матер. всеукр. наук. конф. (Одеса, 15 листоп. 2022 р.) / за заг. ред.: д.ю.н., проф. Є. Харитонова, д.ю.н., проф. І. Давидової; НУ «ОЮА». Одеса : Фенікс, 2022. С.360-364.*

7. Привиденцев О.Г. Основні етапи адаптації цивільного судочинства в Україні до вимог цифрової ери. *Сучасна цивілістика: тенденції розвитку права під час воєнного стану : матеріали XVII Міжнародної науково–практичної конференції (м. Одеса, 21 квітня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова; відп. за вип. Д. О. Колодін; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Юридична література, 2023. С.145-149.*

8. Привиденцев О.Г. Мультимедійне повідомлення як доказ в цивільному судочинстві: окремі аспекти використання. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень : у 2 т. : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. С. 658-662.*

9. Привиденцев О.Г. Цивільне судочинство в контексті змісту засади змагальності. *Захист прав людини в порядку цивільного судочинства в цифрову еру : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. ім. Ю. С. Червоного (Одеса, 28 груд. 2023 р.)/ за заг. ред. Н. Ю. Голубевої ; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса: Фенікс, 2023. С. 91-95.*

10. Привиденцев О.Г. Штучний інтелект в судочинстві: міжнародний досвід та перспективи розвитку в Україні. *Новели цивільного процесуального законодавства: цивільна юрисдикція, процесуальні строки: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 8 квітня 2024 р.) / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої ; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2024. С. 120 - 124.*

Особистий внесок дисертанта. Усі теоретичні та практичні результати, що виносяться на захист, отримані автором самостійно. Дисертаційна робота є власним авторським дослідженням, у якому наукові положення, висновки та пропозиції обґрунтовано самостійно в результаті опрацювання значної кількості джерел монографічного, нормативно-правового, правозастосовного характеру. У науковій статті опублікованій у співавторстві з А.В. Бусакевичем «Докази і доказування в цивільному процесуальному праві України: відповідність міжнародним стандартам» особистий внесок здобувача полягає у визначенні сутності категорії «стандарт доказування», дослідження та тлумачення змісту стандартів доказування, які поширені в англосаксонській правовій сім'ї, а також дослідження можливості їх впровадження в цивільне судочинство України та зіставлення із стандартами доказування, які реалізуються в кримінальній («поза розумним сумнівом») та в господарській («вірогідність доказів») формах судочинства України.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація написана сучасною науковою мовою, стиль викладання відповідає прийнятному у науковій літературі й забезпечує легкість та доступність сприйняття наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційного дослідження.

Відповідність дисертації вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами).

Дисертація відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами).

Загальний висновок. Враховуючи викладене вважаємо, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Привиденцева Олександра Геннадійовича на тему «Електронне повідомлення як доказ в цивільному процесі», відповідає спеціальності 081 «Право», вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (зі змінами від 03.04.2019 р., № 283), Вимогам до оформлення дисертації, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 (зі змінами від 31.05.2019 р. № 759) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 та **рекомендується до захисту на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».**

У результаті відкритого голосування учасники засідання фахового семінару в кількості 14 осіб подали голоси «за». Ніхто із учасників фахового семінару не

проголосував «проти» рекомендації дисертаційної роботи Привиденцева О.Г. до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді.

УХВАЛИЛИ:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Привиденцева Олександра Геннадійовича на тему «Електронне повідомлення як доказ в цивільному процесі», представленої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Привиденцева Олександра Геннадійовича відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44.

3. Рекомендувати дисертацію Привиденцева Олександра Геннадійовича на тему «Електронне повідомлення як доказ в цивільному процесі» до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 «Право».

4. Запропонувати Вченій раді Національного університету «Одеська юридична академія» персональний склад разової спеціалізованої вченої ради з правом прийняття до розгляду та проведення публічного захисту дисертації Привиденцева Олександра Геннадійовича на тему «Електронне повідомлення як доказ в цивільному процесі», зокрема:

1. Голова ради — ГОЛУБЄВА Неллі Юріївна - д.ю.н., професор, завідувач кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу Національного університету «Одеська юридична академія».

Рецензенти:

2. ВОЛКОВА Наталія Василівна — д.ю.н., професор, професор кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу Національного університету «Одеська юридична академія».

3. ДРОГОЗІЮК Крістіна Борисівна - к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу Національного університету «Одеська юридична академія».

Офіційні опоненти:

4. ГРАБОВСЬКА Оксана Олександрівна — д.ю.н., професор, професор кафедри цивільного процесу Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

5. ТАТУЛИЧ Ірина Юріївна — к.ю.н., доцент, доцент кафедри процесуального права Юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Результати голосування присутніх на засіданні докторів, кандидатів наук та докторів філософії за профілем поданої на розгляд дисертації: за – 14; проти – немає; утримались – немає.

**Головуючий на засіданні,
д.ю.н., професор,
завідувач кафедри цивільного,
нотаріального та виконавчого процесу
Національного університету
«Одеська юридична академія»**

Неллі ГОЛУБЄВА

**Секретар на засіданні,
лаборант кафедри цивільного,
нотаріального та виконавчого процесу
Національного університету
«Одеська юридична академія»**

Віолетта ГОНЧАРОВА